

تاملی بر دیدگاه هرمنوتیکی ریکور به عنوان روشی

برای تحلیل متون درسی

علی قاسمی^۱، محسن ایمانی^۲

بیان مساله

یکی از رخدادهای قابل توجه و اثر گذار در تاریخ معاصر، که از دوران پس از رنسانس پدیدار گشت و اثر بارزی در پیدایش سمت و سوی جدید در عرصه علوم ایفا کرده «هرمنوتیک» (Hermeneutics) یا علم تفسیر است. هرمنوتیک به خوبی در میان عده ای از دانشمندان معاصر پذیرفته شده است. گالاگر در یک تقسیم بندی هرمنوتیک را به گرایشهای انتقادی، تندرو، میانه رو و محافظه کار تقسیم بندی می کند؛ در گرایش نقاد، کسانی چون هابرماس و کارل اتو آپل قرار دارند و معتقدند که با تامل نقاد می توان از ارتباط با سنت آگاهتر شد و تاحدی از انحراف برخاسته از سوگیری ایدئولوژیک، فرهنگی و اجتماعی سنت مصون ماند. در گرایش تندرو کسانی چون نیچه، هایدگر و مابعد ساختارگرایانی چون فوکو و دریدا قرار دارند. به اعتقاد طرفداران این مکتب، به سبب خلاقیت موجود در تفسیر، همه روایتها از یک متن، احتمالی و نسبی است. در گرایش میانه رو، کسانی چون گادامر، ریکور و بتی قرار دارند. به اعتقاد متفکران میانه رو، تفسیر همواره خلاقانه است. بنابراین نمی توان از دستیابی به حقیقت عینی یا معنای مورد نظر مولف سخن گفت. در گرایش محافظه کار، کسانی چون شلایر ماخر، دیلتای و هرش قرار می گیرند. اندیشه کلی در این گرایش آن است که مفسر می تواند با اتخاذ روش صحیح و کار جدی به مقاصد مولف و حقیقت عینی مربوط به اثر دست یابد. از این گرایش با عنوان هرمنوتیک سنتی یا رومانیتیک نیز نام برده شده است. (باقری، 1382، ص 78). پل ریکور یکی از فیلسوفان هرمنوتیک میانه رو است که به عنوان بنیانگذار هرمنوتیک مدرن شناخته می شود. آثار و اندیشه های او باعث شد جریان فکری جدیدی در حوزه فلسفه خرد هرمنوتیکی

¹ - کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تربیت مدرس

eimanim@modares.as.ir

² - عضو هیات علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه تربیت مدرس



بوجود آید. نکته اساسی در دیدگاه هرمنوتیکی ریکور این است که الگوی وی در زمینه فهم متون درسی، در مفهوم "قوس هرمنوتیکی" خلاصه می‌شود. به عبارت دیگر، معنا امری نیست که به طور انحصاری در متن وجود داشته باشد و به وسیله مولف در آن نهاده شده باشد. بلکه معنا حاصل "اختصاص دادن" دنیای متن به دنیای خواننده و در نتیجه غنی‌تر شدن دنیای خواننده است. این روش هرمنوتیکی، دلالت‌های معینی در تعلیم و تربیت، به ویژه در ارتباط با متون درسی دارد که در این مقاله به بحث درباره آن خواهیم پرداخت.

سوالات پژوهش

- 1- از دیدگاه هرمنوتیکی ریکور، روش فهم متون درسی چگونه است؟
- 2- مفاهیم اصلی روش هرمنوتیکی ریکور (قوس هرمنوتیکی) برای فهم متون درسی کدامند؟

چهارچوب نظری

روش هرمنوتیکی که در اندیشه‌های فلسفی قرن 19 به ویژه در آلمان مطرح بود، در قرن بیستم، به دنبال غلبه اثبات‌گرایی در پهنه علوم، مورد بی‌مهری قرار گرفت اما در اواخر قرن بیستم و در حال حاضر، از نو به میدان آمده و تاثیر قابل توجهی بر علوم انسانی گذاشته است. هرچند مباحث هرمنوتیک در علوم انسانی، به طور کلی و در برخی از این علوم، به طور خاص، گسترش یافته، در عرصه علوم تربیتی، به میزان کمتری مطرح گردیده است. به ویژه، در کشور ما این توجه اندک بوده است (باقری و عبدالوهاب، 1380، ص 24). در این مقاله، نخست به معرفی اجمالی دیدگاه هرمنوتیک، گرایشها و تعدادی از متفکران آن پرداخته و سپس، در قسمت دوم، مولفه‌های اساسی روش هرمنوتیکی ریکور برای فهم و تفسیر متون درسی شرح و بسط شده و در قسمت سوم و پایانی تاثیر روش هرمنوتیکی مذکور بر تعلیم و تربیت نشان داده خواهد شد.

روش

پژوهش حاضر، پژوهش توصیفی و تحلیلی است که به صورت کیفی دیدگاه هرمنوتیکی ریکور را مورد بررسی قرار می‌دهد. با توجه به موضوع و ماهیت پژوهش، محقق با مراجعه به منابع فارسی و انگلیسی به بررسی آثار ریکور، به گردآوری اطلاعات مورد نظر و تجزیه و تحلیل و برقراری



ارتباط بین آنها می‌پردازد. سپس پیش‌فرض‌ها و مفاهیم دیدگاه مذکور توصیف و مراحل روش هرمنوتیکی ریکور به عنوان روش فهم متون درسی تشریح می‌شود.

یافته‌ها

ریکور فرایند فهم متن درسی را فرایندی کل‌گرایانه (holistic) و ترکیبی می‌داند؛ بنابراین زمانی که متن درسی را به چشم یک کل در نظر بگیریم، عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده آن برخی (به حدس ما) اصلی و برخی فرعی لحاظ می‌شود و بر این اساس یک متن در نظرهای گوناگون، متنوع و مختلف نگریده می‌شود. در هر منظری، اجزا و عناصر اصلی و اجزا فرعی تلقی می‌شوند؛ از این رو یک متن درسی گشوده به سوی قرائتها و تفسیرهای متعدد است (ریکور، 1381، ص 58). طبق نظر ریکور، اطلاعات تحمیل می‌شوند، اما فهم را نمی‌توان تحمیل نمود، زیرا فهم باید از درون فرد حاصل شود. طبق روش هرمنوتیکی ریکور عمل فهم متون درسی در سه گام تحت عنوان "تبیین" (explanation)، "فهم" (understanding) و "اختصاص دادن" (appropriation) انجام می‌گیرد که ریکور آن را "قوس هرمنوتیکی" (Hermeneutic arc) می‌نامد. (ریکور، 1981، ص 46). در گام نخست (تبیین)، مفسر درباره این سوال که متون درسی چه چیزی می‌گویند؟ به کاوش می‌پردازد و ماهیت درونی متن را آزمون می‌کند. در گام دوم (فهم)، مفسر درباره این سوال که متن درسی درباره چه چیزی صحبت می‌کند؟ به اکتشاف می‌پردازد و تمام تلاش خود را انجام می‌دهد تا عوامل بیرونی متن درسی را در ارتباط با زندگی و رسیدن به فهم عمیق تر احیا کند. در گام سوم (اختصاص دادن)، مفسر، جهان متن درسی را به خود اختصاص می‌دهد و در نتیجه افق مفسر (دانش و آگاهی‌هایش) گسترش می‌یابد، بنابراین تفسیر متن درسی فرایندی است که به وسیله آن حالت‌های جدیدی از فهم خود آشکار می‌شود. با توجه به روش هرمنوتیکی ریکور برای فهم متون درسی، (قوس هرمنوتیکی) عقیده محوری در هرمنوتیک ریکور این است که تعلیم و تربیت و یادگیری فرایندی فعال است. معلم هرمنوتیست در کلاس درس ابتکار و آزادی مشروط را پذیرفته و دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا در حلقه‌های کندوکاو به جستجوی معنای متن درسی با توجه به روش هرمنوتیکی نام برده مبادرت ورزند (ریکور، 1973، ص 28).



نتیجه‌گیری

دیدگاه هرمنوتیکی با احیای دوباره‌ای که در دهه‌های اخیر یافته، در عرصه علوم انسانی تأثیراتی آفریده است، تا جایی که جانبدارانش از آن به عنوان الگویی نوینی در دانش ورزی یاد نموده‌اند. با توجه به جایگاه کانونی متن و فهم در این دیدگاه، انتظار می‌رود دیدگاه مذکور در تعلیم و تربیت نیز مورد توجه قرار بگیرد، زیرا دو عنصر فوق‌ذکر، در تعلیم و تربیت نیز از جایگاه کانونی برخوردارند.

در این مقاله، تعلیم و تربیت از منظر رویکرد هرمنوتیکی به ویژه با تأکید بر آرای ریکور، مورد بحث قرار گرفته است. اهمیت قائل شدن ریکور به مفهوم "اختصاص دادن" در فهم متون درسی، در مقابل مفهوم "همدلی" (همانطور که شلایر ماکر بیان می‌کرد)، خلاء موجود در تعلیم و تربیت معاصر را آشکار می‌سازد، زیرا جایگاه اساسی "دانش آموز" با توجه به اهمیتی که به دنیای وی داده می‌شود در کانون توجه این دیدگاه هرمنوتیکی قرار دارد. (ریکور، 1974، ص 34). بنابراین با توجه به آنچه بیان گردید، عقیده محوری در هرمنوتیک ریکور این است که تعلیم و تربیت و یادگیری فرایندی فعال می‌باشد. بر اساس این دیدگاه اطلاعات را می‌توان تحمیل کرد، اما فهم را نمی‌توان تحمیل نمود، زیرا فهم از درون فرد حاصل می‌شود از طرفی یک معلم هرمنوتیست ابتکار و آزادی متربی را پذیرفته و آن را تشویق می‌کند. دانش‌آموزان را تشویق می‌کند در حلقه‌های کند و کاو، بحث‌گفتگو با یکدیگر و با معلم مشارکت کنند، بررسی و جستجوی معنا را از طریق تحریک دانش‌آموزان به طرح پرسش‌های اندیشمندانه از یکدیگر تشویق می‌کند. با تأکید بر تأمل و تعمیق به منظور به دست آوردن آمادگی برای داوری و قضاوت، درباره فهم‌های دانش‌آموزان از مفاهیم دانش‌آموزان از مفاهیم قبل از شریک شدن فهم خودش از آن مفاهیم جستجو می‌کند و همچنین زمان را برای دانش‌آموز فراهم می‌نماید تا با سفری هیجان‌انگیز و مشکل‌به‌ناشناخته‌ها و به وسیله آنچه در آگاهی ما در مراحل ابتدایی است اما هنوز جا دارد که بیشتر شناخته شود و به پیش‌رانده شود، روابط را بنا کنند و استعاره خلق نمایند.



واژگان کلیدی: روش هرمنوتیکی، پل ریکور، فهم متون درسی، اختصاص دادن و تعلیم و تربیت.

منابع

- 1- باقری، خسرو، یزدانی، عبدالوهاب (1380) تعلیم و تربیت در دیدگاه تاویلی، مجله علوم تربیتی روانشناسی دانشگاه چمران، شماره 3 و 4.
- 2- پالمر، ریچارد (1975). علم هرمنوتیک، ترجمه محمد سعید کاشانی (1377)، تهران: انتشارات هرمس.
- 3- ریکور، پل؛ فلسفه خرد هرمنوتیکی، فصلنامه بازتاب اندیشه؛ شماره 42، پاییز 1382.
- 4- ریکور، پل، محمد حسین لطیفی، وظیفه هرمنوتیکی، نامه فلسفه، سال اول، شماره دوم، 1376.
- 5- حنایی کاشانی، محمد، ریکور و هرمنوتیک، سایت فلسفه، خرداد 1384.
- 6- 1-Bontecoe. R. (1996). Dimensions of the Hermeneutic Circle. New Jersey: Humanities' Press International Inc.
- 7- 2-Ricouer. P. (1973).The task of hermeneutics. Philosophy Today. 112-128.
- 8- 3-Ricouer. P. (1974).The conflict of interpretations. Evanston. IL: Northwestern University Press.
- 9- 4-Ricouer. P. (1981).Paul Ricueor Hermeneutics and the human sciences. (J.B.Thompson. Ed).New York: Cambridge University Press.
- 10- 5-Zeus.L (2003) Interpretation and the problem of domination: pual ricoeur's hermeneutics. Kluwer Academic publisher.